

ВЪРХОВЕТЕ ОТ КОПИЯ ОТ V – IV ВЕК ПР. ХР. И ТЕХНИТЕ ИЗОБРАЖЕНИЯ ВЪРХУ ПАМЕТНИЦИ НА ЖИВОПИСТА, ТОРЕВТИКАТА И КЕРАМИЧНОТО ПРОИЗВОДСТВО

Нарцис Торбов

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме: Голяма част от върховете от копия от V – IV век пр. Хр., открити в България, са с характерна форма. Острието на всеки от тях е с най-голяма ширина в участъка, в който той преминава във втулката. Оръжия с тази форма са представени върху антични паметници, произхождащи от българските земи. Изображенията от произведенията на торевтката с тракийски произход свидетелстват, че копията са използвани от кавалерията. В нея влизат представители на аристокрацията. Изображенията от стенописите и керамичните изделия, дело на елински майстор, доказват, че оръжията са използвани от пехотата. Тя е рекрутирана от местното тракийско население.

Ключови думи: копие, стенопис, апликация, съкровище.

Въведение

Копията са част от нападателно въоръжение, използвано от траките през новата желязна епоха – V – IV век пр. Хр. Понастоящем са запазени техните върхове, изработени от желязо. Те притежават специфични форми, свидетелстващи за тяхното предназначение и за уменията на местните майстори, които са ги изработили. Тези оръжия са документирани в отделни паметници на изобразителното изкуство, торевтката и керамичното производство. Чрез тях се добива допълнителна информация за използването им по време на война. Настоящата публикация е резултат от изследователската дейност по проект „Създаване на интерактивна лаборатория за изследване и генериране на ново научно знание за копието – легендарно оръжие от Античността (V в. пр. Хр. – V в.)“, определен за финансиране въз основа на проведен от Фонд „Научни изследвания“ „Конкурс за финансиране на фундаментални научни изследвания – 2021 г.“ – Административен договор КП-06-Н 60/4.

Методология на изследването

Използван е сравнителният анализ. Изследвана е формата на върховете от копия, открити по време на археологически проучвания, и от запазените изображения върху античните паметници от България. В настоящата публикация е

систематизирана и обогатена информацията от научни изследвания, посветени на въоръжението от новата желязна епоха – V – I век пр. Хр.

Голяма част от върховете от копия от V – IV век пр. Хр. са открити в гробни съоръжения. Археологическите проучвания не дават достатъчни сведения за тяхното конкретно практическо използване. Натрупана е обемна информация за формите им, които са документирани по време на разкопките и при обработката и документирането на находките.

Всеки от върховете от копия се състои от две части. Първата от тях е острието, което е право. То притежава два режещи ръба, които се сливат и образуват върха. Обикновено върху всяка страна на острието е разположен пластичен ръб, който придава различна форма на сечението му. Втората част е куха и представлява втулка. В нея е поставена дървената част, която при някои изделия е допълнително закрепена посредством нит или елемент, подобен на гвоздей [1].

През периода V – IV век пр. Хр. се запазват двете основни форми на острието, които са използвани още през ранножелязната епоха (XI – VI век пр. Хр.), и са обособени два основни типа. При първия страничните режещи ръбове на острието обикновено образуват правилна дъга и то е най-широко в средната си част. По-голяма част от оръжията са от втория тип. Острието е със странични режещи ръбове, които са сравнително прави и постепенно се събират към върха. Най-голямата му ширина е в участъка, в който то постепенно преминава във втулката. Наличието на пластичен ръб с различна форма, разположен върху всяка от двете страни на острието, му придава различно сечение и води до обособяването на отделни варианти на изделията и от двата типа [2].

Представа за формите на върховете от копия дават запазените изображения върху античните паметници от V – IV век пр. Хр., открити в България. Част от тях са доказателство за достиженията на местното самобитно декоративно изкуство. Останалите са дело на майстори, които, независимо от своя произход, реалистично пресъздават въоръжението, използвано от траките.

Стенописите от гробницата от с. Александрово, Хасковско, които са от IV век пр. Хр., са с първостепенно значение. Изобразени са ловни сцени, в които участват мъже, въоръжени с копия с дълги дървени части [3]. Всяко от техните остриета е най-широко в участъка, в който то преминава във втулка (вж. фиг. 1). Изобразените оръжия са с форма, която е сходна на откритите екземпляри, датирани през четвъртото столетие.

Върховете от копия от стенописите са използвани от пешаци и конници и не се различават по своите размери и конструктивни особености. Те служат както за мятане на по-далечно разстояние, така и за ловуване в непосредствена близост. Изображенията показват употребата на копията

като ловно оръжие. Вероятно по подобен начин са си служили с тях пехотинците и кавалеристите по време на сражение.

Сребърните апликации от съкровището от с. Летница, Ловешко, от IV век пр. Хр. са свидетелство за наличието на самобитен художествен стил [4]. Върху част от тях е представен тракийският бог – конник. Той е с ризница и държи копие. До него са изобразени човешки или конски глави (вж. фиг. 2). Те вероятно са отрязани по време на битка и представляват трофеи. Само върху една от апликациите е показана сцена по време на лов. Явно изображенията свидетелстват за съществуването на тежковъоръжената тракийска кавалерия. Остриетата на копията са най-широки в участъците, в които те преминават във втулката – характерна особеност на оръжията, открити по време на археологическите проучвания.

С подобна форма са върховете от копия, показани върху една от сребърните кани от съкровището, открито в с. Рогозен, Врачанско. Представени са две божества, които яздят коне и са въоръжени с копия. Те са включени в ловна сцена – нападат глиган. Показано е копие, което е хвърлено и ще се забие в животното (вж. фиг. 3). Изображенията от каната са характерни за самобитното тракийско изкуство [5]. Вероятно оръжия с подобна форма на острието са използвани от кавалерията не само за близък бой, но и за поразяване на противника от известно разстояние.

По-различно е изображението от керамична чаша, открита в некропола на Аполония (Созопол). Показан е воин, който носи две копия с къси дръжки. Той е с облекло, характерно за траките – ямурлук (зейра) и калпак с извита качулка. Мъжът е с щит (пелта), който е дъговидно извит (вж. фиг. 4). Съдът е изработен от елински майстор и е датиран в интервала 440 – 410 г. пр. Хр. [6]. Изобразеният воин е от тракийската лека пехота, която използва копията за мятане на по-далечно разстояние. Вероятно оръжията, представени върху чашата, също са с остриета, притежаващи най-голяма ширина в участъка, в който те преминават във втулката.

Подобно е изображението от керамичен съд (кана) от Гяурска могила до Карнобат, Бургаско. Показани са мъже с облекло, което също е характерно за траките. Всеки от тях носи по две копия (вж. фиг. 5). Каната е елинско производство и е датирана в края на третата четвърт на V век пр. Хр. [7]. Изобразените тракийски воители също са пелтаси – участват в лековъоръжената пехота.

Заклучение

Изображенията от паметници, които са дело на местни майстори, притежават първостепенно значение. Върху апликациите и каната от съкровищата от с. Летница, Ловешко, и с. Рогозен, Врачанско, са представени два тематични кръга – участие на тракийско божество в ловна сцена и зав-

ръщането му с трофей от битка. Те са доказателство за наличието на тежковъоръжена тракийска кавалерия. Тя е съставена вероятно само от представители на аристокрацията.

Изображенията свидетелстват за религиозните вярвания на местното население. Копието заема първостепенно място сред оръжията, характерни за иконографията на митичния тракийски герой. Върху каната от съкровището от Рогозен е показано как той поразява с него животинския антагонист – глиган. Част от изображенията от апликациите от Летница са свидетелство за следното: пред ездачите с вдигнати копия не е представен противник. Воините изпълняват религиозен обред, всяващ страх у въображаем враг, който не е персонифициран. Копието вероятно изпълнява функцията и на царска инсигния – то е символ на тракийския владетеля, който притежава и власт на върховен жрец [8].

На територията на България са открити и паметници, които носят белезите на елинското декоративно изкуство. Те намират разпространение в земите на траките и са реалистични – предадени са правдиво облеклото и въоръжението. Образите от стенописите от гробницата при Александрово и от керамичните съдове свидетелстват за употребата на копията не само като ловно оръжие. С тях си служат воини, включени и в пехотните части, които са рекрутирани от местното тракийско население.

На територията на България не са открити значими паметници от III – I век, изработени от местни майстори, върху които са представени върхове от копия. Единствено изключение е една от апликациите от района на с. Равногор, Пазарджишко. Тя е от комплект, служил за украса на конска сбруя, датиран в края на II век пр. Хр. и началото на I век пр. Хр. Върху апликацията е представен бюст на богиня, която е с богато украсен шлем и държи копие [9]. Изобразена е Атина с въоръжение – по подобен начин тя е показана върху редица паметници, характерни за елинското изкуство. Образът на богинята, представена върху апликацията, не е пресъздаван върху произведения на местната тракийска торевтика.

Изделия от сребро от II – I век пр. Хр., които са с изображения, са открити в Северозападна България. Върху апликацията (фалера) от с. Галиче, Врачанско [10], и съда от с. Якимово, Монтанско [11], които влизат в състава на две съкровища, са показани конници, които не са въоръжени с копия. В границите на същата територия са открити гробове с комплекти от въоръжение и снаряжение. В техния състав влизат върхове от копия с форма, подобна на тази на оръжията от V – IV век пр. Хр. Извършените изменения в характера на изображенията явно са породени от настъпили политически промени. Те вероятно водят до формирането в северозападните тракийски земи на по-специфични митологични вярвания, характерни за късната елинстическа епоха.

References/Литература

1. **Torbov**, N. Varhove ot kopiya ot Bulgaria (II – I v. pr. Hr.). Sofia, 2023, s. 8 – 9.
[**Торбов**, Н. Върхове от копия от България (II – I в. пр. Хр.). София, 2023, с. 8 – 9.]
2. **Buyukliev**, H. Trakiyski varhove na kopiya ot rannozhelyaznata epoha v balgarskite zemi. – V: *Arheologiya*, 17, 2, 1985, s. 30 – 32.
[**Буюклиев**, Х. Тракийски върхове на копия от ранножелязната епоха в българските земи. – В: *Археология*, 17, 2, 1985, с. 30 – 32.]
3. **Kitov**, G. Grobnitsata v Aleksandrovo – V: *Izvestiya na istoricheskiya muzey v Haskovo*, 2, 2004, s. 149 – 175.
[**Китов**, Г. Гробницата в Александрово. – В: *Известия на историческия музей в Хасково*, 2, 2004, с. 149 – 175.]
4. **Gushterakliev**, R., M. **Dimitrova**. Katalog. Arheologicheskoto nasledstvo – Loveshka oblast. Lovech, 2017, kat. No 310 – 312, 316 – 318, 322.
[**Гушераклиев**, Р., М. **Димитрова**. Каталог. Археологическо наследство – Ловешка област. Ловеч, 2017, кат. № 310 – 312, 316 – 318, 322.]
5. **Nikolov**, B., S. **Mashov**, P. **Ivanov**. Trakiysko srebarno sakrovishte ot Rogozen. – V: *Izvestiya na muzeite v Severozapadna Bulgaria*, 12, 1987, kat. No 159.
[**Николов**, Б., С. **Машов**, П. **Иванов**. Тракийско сребърно съкровище от Рогозен. – В: *Известия на музеите в Северозападна България*, 12, 1987, кат. № 159.]
6. **Konova**, L. Catalog. – In: *Legends in gold. Thracian treasures from Bulgaria*. Bergen, 2017, cat. No 154.
7. **Georgieva**, R. Catalogue. – In: *L'Épopée des rois thraces*. Musée du Louvre. Paris, 2015, cat. No 14.
8. **Marazov**, I. Semiotichni aspekti na orazhieto prez drevnostta. – V: *Trakiyskoto vaorazhenie v balgarski chastni kolektsii*. Sofia, 2012, s. 13, 17.
[**Маразов**, И. Семиотични аспекти на оръжието през древността. – В: *Тракийското въоръжение в български частни колекции*. София, 2012, с. 13, 17.]
9. **Kitov**, G. Katalog. – In: *Die alten Zivilisationen Bulgariens*. Das Gold der Thraker. Basel, 2007, cat. No 157d.
10. **Torbov**, N. Sakrovishteto ot Galiche v Severozapadna Bulgaria. – V: *Izkustvo & ideologiya*, 2012, s. 725 – 736.
[**Торбов**, Н. Съкровището от Галиче в Северозападна България. – В: *Изкуство & идеология*, 2012, с. 725 – 736.]
11. **Marazov**, I. Sakrovishteto ot Yakimovo. Sofia, 1979.
[**Маразов**, И. Съкровището от Якимово. София, 1979.]

За автора

Нарцис Торбов е доцент дн, преподавател в Университета по библиотекознание и информационни технологии – София. Неговите научни интереси са свързани с изучаването на античното въоръжение.

За контакт с автора: natorbov@abv.bg

**SPEARPOINTS FROM THE 5th – 1st c. BC AND THEIR IMAGES
ON MONUMENTS OF PAINTING, TOREUTIC AND CERAMIC
PRODUCTION**

Nartsis Torbov

University of Library Studies and Information Technologies

Abstract: The larger part of the spearpoints from the 5th – 4th c. BC, found in Bulgaria, have a characteristic shape. The blade of each one of them has the greatest width in the area, where it transforms into the socket. Weapons with this shape are represented on Antique monuments, originating from the Bulgarian lands. The images from toreutic items with a Thracian origin are evidence for the usage of spearpoints by the cavalry. Members of the aristocracy are a part of it. The images on murals and ceramic items, the work of a Hellenic artisan prove that the weapons were used by the infantry. It was recruited from the local Thracian population.

Keywords: spear, mural, applique, treasure.

About the Author

Nartsis Torbov is a Assoc. Prof. D.Sc., lecturer at the University of Library Studies and Information Technologies – Sofia. His scientific interests are in the area of Antique armament.

To contact the Author: natorbov@abv.bg

Фиг. 1. Фрагмент от стенопис от гробницата при с. Александрово, Хасковско

Фиг. 2. Четири сребърни апликации от съкровището от с. Летница, Ловешко

Фиг. 3. Сребърна кана от съкровището от с. Рогозен, Врачанско

*Фиг. 4. Керамична чаша от
некропола на Аполония (Созопол)*

*Фиг. 5. Керамична чаша от
Гяурска могила до Карнобат*